

Kristýna K o v á ř o v á (Ostrava)

MOTIVAČNÍ A STRUKTURNÍ CHARAKTERISTIKY HYDRONYMIE POVODÍ OSTRAVICE

THE MOTIVATION AND STRUCTURAL CHARACTERISTICS OF THE HYDRONYMS OF THE OSTRAVICE RIVER BASIN

The aim of this study is to present the motivational, structural and name-forming analysis of one part of the Czech hydronymy localized in the Moravian-Silesian Region. The list of the hydronyms consists of 817 names and includes standardized names as well as names suitable for standardization. The names of streams and rivers, and the names of water bodies (dams, ponds, etc.) are analysed separately because they are of different characters which was actually confirmed by the analysis. The names of streams and rivers were most often motivated by the localization of the naming objects, and the names of water bodies we motivated by the nature of these objects.

Key words

toponymy; hydronymy; hydronyms; motivation; Relational Model Analysis

Klíčová slova

toponymie; hydronymie; hydronyma; motivace; vztahověmodelová analýza

1. Úvod

Studie se zabývá nejčastějšími motivačními činiteli a slovtvornými postupy, které jsou charakteristické pro hydronymii zkoumané lokality – povodí řeky *Ostravice*.¹ Sledovaná oblast se rozkládá na území Moravskoslezského kraje (Česká republika), její rozloha činí 82 679 000 ha. Délka toku je 64,69 km, z čehož 6 km tvoří přehrada *Šance* (254 ha). Přehrada a horní část povodí řeky *Ostravice* (od silničního mostu v obci Ostravice po pramen) se nachází v CHKO Beskydy. Koryto řeky tvoří zemskou hranici mezi Moravou a Slezskem, a to od ústí do *Odry* až po soutok *Černé* a *Bílé Ostravice*,² dále pak podél *Černé Ostravice* až k jejímu prameni (Státní podnik Povodí Odry).³ Studie vychází z analytické části dizertační práce *Hydronymie povodí Ostravice* (Kovářová, 2019; viz též Kovářová, 2021), která aplikuje metodologii jednotného zpracování celoevropské hydronymie (*Hydronymia Europaea*; Schmid – Rymut – Udolph, 1988) a její slovenské adaptace (*Hydronymia Slovaciae*; Krško, 2005) na české prostředí, a zahrnuje standardi-

¹ Část materiálu posloužila jako téma příspěvku na mezinárodní onomastické konferenci v Krakově (XX. MIOKO, 2016), podrobněji viz Kovářová, 2018.

² *Bílá Ostravice* je hydrology označována jako pramenná část řeky *Ostravice* (Státní podnik Povodí Odry).

³ Určováno po proudu toku leží levý břeh na moravské a pravý na slezské straně.

zované i nestandardizované názvy⁴ všech vodních objektů, tedy nejen řek a potočků, ale také vodních nádrží, pramenů či studánek, které se nacházejí v dané oblasti. Celkově jsme analyzovali 817 hydronym (387 názvů vodních toků a 430 názvů vodních ploch, vodopádů a pramenů), a to včetně názvů zaniklých či variantních (např. *Bruzovka* má hned několik variantních názvů – *Bruzovický potok*, *Bruzovský*, *Bruzovský potok*, *Pazderůvka* nebo *Řičky*). Názvy a jejich varianty byly vyexcerpovány z různých typů pramenů – mapy (historické či současné, a to včetně turistických), dále administrativní listiny a dokumenty, či různé volnočasové portály zaměřené na turistiku či jinou zájmovou činnost. Pomocí vztahových modelů a strukturních modelů a typů jsme analyzovali vztahy mezi pojmenovávatelem a onymickými objekty a popsali prostředky podílející se na vzniku jména.

2. Vztahověmodelová a strukturní analýza hydronymie povodí Ostravice

Vztahověmodelová analýza hydronym zkoumané oblasti vychází z pojetí Jany Pleskalové, která tuto metodu aplikovala na pomístní jména na Moravě a ve Slezsku (Pleskalová, 1992). Pleskalová zde navazuje zejména na Dokulilovu slovo-tvornou teorii (Dokulil, 1962; Daneš – Dokulil – Kuchař, 1967) a na Šrámkovo rozpracování toponymických modelů (Šrámek, 1972, 1976⁵) původně určených pro klasifikaci oikonym, které jsou postaveny na základech obecně platných pojmenovacích procesů realizovaných jak v toponymii a onymii, tak v rámci slovo-tvorby jako takové (Pleskalová, 2017b, v případě analýzy hydronym viz Krško, 2009a, 2009b).

2.1 Rovina vztahových modelů

Pojem vztahový model (dále VM), se kterým dále pracujeme, vyjadřuje vztah pojmenovatele při tvorbě jména nebo uživatele jazyka při užívání jména k pojmenovávanému objektu, který je nutno identifikovat (Šrámek, 1972, s. 307). Tento vztah lze znázornit čtyřmi obsahově sémantickými kategoriemi – VM A (kde?), vyjadřující polohu pojmenovávaného objektu v rámci terénu i ve vztahu k jinému objektu (tzv. objektu relačnímu⁶); VM B (co?), vyjadřující obecně druh pojmeno-

⁴ Jako standardizované názvy jsou v souladu s metodikou *Hydronymia Slovaciae* hodnocena všechna hydronyma, která byla vyexcerpována ze *Základní vodohospodářské mapy ČSR a ČR* (VMp.50), jako nestandardizovaná všechna ostatní.

⁵ Podstatou Šrámkovy klasifikace je vyjádření jednotlivých fází propriálně pojmenovacího aktu/procesu, nebo také propriální nominace, tj. proces vzniku vlastního jména (Pleskalová, 2017b).

⁶ Relační objekt je takový objekt, který je dominantnější a pomocí kterého probíhá identifikace dalších ne tak dominantních objektů, a to v rámci propriální, ale také apelativní sféry (Krško, 2014, s. 26).

vávaného objektu; VM C (jaký?), vyjadřující charakteristiku pojmenovávaného objektu; VM D (čí?), vyjadřující vztah osoby k pojmenovávanému objektu (Pleskalová, 1992, s. 23–110).

Jednotlivé VM se nevyskytují pouze v čisté podobě, ale navzájem se kombinují. Pleskalová (1992, s. 21–22) konstatuje, že „existují tři základní možnosti kombinací VM: 1) Základní vztah vyjádřený pomocí VM A, B, C, D je dále rozvíjen vedlejšími vztahem ve formě shodného přívlastku (popř. i dvou) [...] 2) Základní vztah je rozvíjen vedlejšími vztahy ve formě neshodného přívlastku v gen. sg. [...] 3) Kombinace 1 a 2 se uplatňuje v jednom PJ [pomístní jméno (anoikononym) – pozn. autorky]“. Modelová analýza hydronym vybraných slovenských povodí (Slaná, slovenské přítoky Moravy), je specifická odlišným způsobem řazení dvouslovných a víceslovných hydronym ke vztahovým modelům – při volbě základního vztahu nepřehlídí k druhovému označení objektů typu *potok, kanál, rybník*, určující je v tomto pojetí člen, který je nositelem identifikačních/diferenciačních charakteristik (srov. Sičáková, 2010; Závodný 2010).

Vyjádření charakteristiky pojmenovávaného nebo relačního objektu na základě jeho vlastností je pojem značně široký, proto se toponyma řazená do VM C dělí na dvě skupiny: VM C₁ a C₂. „Do VM C₁ patří ta PJ, jež vyjadřují charakteristiku pojmenovávaného objektu na základě všech vlastností primárně obsažených v objektu. Do VM C₂ zase náleží PJ všech objektů, k nimž se vztahuje určitý děj (činnost). Na jejich základě pak objekt sekundárně nabývá jistých vlastností, jež se stávají východiskem jeho pojmenování“ (Pleskalová, 1992, s. 77). Jedná se o děje z oblasti přírodního dění, nebo o lidskou činnost spjatou s venkovským prostředím.

VM D, který vyjadřuje vztah osoby nebo osob k vlastnímu jménu, považujeme vzhledem k analýzám hydronym v rámci *Hydronymia Slovaciae*, avšak navzdory právním poměrům⁷ na českém, moravském a slezském území,⁸ za motivant sekundární, nepřímý (osoba > pomístní jméno > hydronymum). Na posesivní vztah u tohoto typu hydronym je tak nahlíženo jako na pouhou konstrukci obsahující formu posesivního adjektiva, např. hydronymum *Janošův*. Jak už bylo naznačeno výše, ve shodě se slovenskými pracemi, je prvotní pojmenování území, kterým potok nebo řeka protéká; až poté vzniká hydronymum, které však nespojujeme

⁷ V rámci vodního práva byla většina vodních toků i v historii považována za veřejný majetek, existovaly však i výjimky – tedy pokud byl prokázán soukromoprávní vztah k danému objektu nebo daný objekt již někomu patřil, a to na základě právních předpisů, jednalo se o majetek soukromý (Potůček, 2019, s. 140). Jinak tomu bylo s vlastnickým právem u vodních ploch – rybníky, studny a jiné nádrže náleží vlastníkům pozemků, na kterých se nalézají (tamtéž, s. 37).

⁸ Ke sjednocení zemských zákonů pro všechna území došlo až v roce 1918 prostřednictvím několika zákonů (Potůček, 2019, s. 50).

s posesivním významem (Chomová, 2011, s. 176).⁹ Tento fakt však nelze aplikovat na hydronyma obecně – názvy vodních ploch, zejména rybníků, často vyjadřují posesivní vztah v primární rovině, a to zejména prostřednictvím antroponymického motivantu (osoba > hydronymum), např. *Odon Urbance*¹⁰ (VM D, honorifikace), a proto budou názvy vodních toků a názvy vodních ploch analyzovány samostatně.¹¹

2.2 Rovina strukturních modelů a typů

Pomocí roviny strukturních modelů a typů jsou vyjadřovány příslušné pojmenovací motivy daného souboru toponym. Hierarchicky je tato rovina podřízena rovině vztahových modelů (VM), které dále rozvíjí, a to z hlediska popisu pojmenovacích postupů (strukturní model, dále SM) a jejich vyjádření pomocí konkrétních topoformantů (strukturní typ, dále ST). SM jsou realizovány toponymizací, derivací, kompozicí, tvořením toponym na základě metaforické nebo metonymické souvislosti pojmenovávaného objektu s jiným objektem, tvořením dvouslovných a víceslovných toponym, tvořením předložkových toponym nebo přejímáním toponym a apelativ z cizích jazyků a jejich adaptací v českém kontextu (Pleskalová, 2017a). Pro popis SM jsou použity zkratky a symboly přejeté z práce Jany Pleskalové (1992): S – substantivum; AD – adjektivum; SAD – substantivizované adjektivum; NUM – numeralia; V – verbum; P – prepozice; podtržení vyjadřuje základní člen SM (srov. výše podtržení u VM); d – derivace (před zkratkou slovního druhu – prefixace; po zkratce – sufixace, konverze, pluralizace; d-d postup prefixálně-sufixální a prefixálně-konverzní). Zkratky SM jsou při analýze uváděny vedle sebe, u dvouslovných a víceslovných toponym je mezi nimi symbol +. V rámci popisu strukturních typů byly použity zkratky: f. – femininum; m. – maskulinum; sg. – singulár; pl. – plurál; gen. – genitiv; akuz. – akuzativ; lok. – lokál; instr. – instrumentál (Pleskalová, 1992, s. 31).

Pro lepší ilustraci uvedeme pár příkladů: VM A – poloha (zde kudy teče), SM Sd – derivované substantivum, ST *-ůvka* (nář. sufix), např. *Šprochůvka*, ‚protékající ZSJ¹² Šprochovice‘; VM A + B – poloha a druh objektu, SM dAdd + S – adjektivum utvořené prefixálně-sufixálním způsobem + substantivum, ST pod- + *-ský* (prefix + sufix), např. *Podleský potok*, ‚tekoucí pod lesy‘, nebo SM Add + S – adjektivum utvořené sufixálním způsobem + substantivum, ST *-ský*, např. *Čeladenský potok*, ‚tekoucí přes obec Čeladná‘.

⁹ Srov. též Goóššová, 2010; Krško, 2006.

¹⁰ Odon Urbanec byl rybář ze Šenova, který se v šedesátých letech 20. století podílel na utváření Místní skupiny Českého rybářského svazu (OmŠ., 2017, s. 12).

¹¹ Viz pozn. 6.

¹² Základní sídelní jednotka.

Předmětem této studie je analýza pojmenování jednotlivých onymických objektů, proto pracujeme i s názvy, které se v rámci povodí opakují – důvodem je možná rozdílná motivace jejich vzniku. Na všechny druhy variant je v sumarizaci pohlíženo jako na samostatná hydronyma.

3. Vztahověmodelová a strukturní analýza názvů vodních toků

Vztahověmodelové analýze bylo podrobeno 387 názvů, z nichž pouze jeden nebylo možné přiřadit ke konkrétnímu VM (variantní název *Čítalniceka*, v jehož případě se pravděpodobně jedná o chybný zápis HY¹³ *Čeladný potok*). V rámci zkoumaného souboru se uplatnily 3 ze 4 obecně platných modelů. Nejčastěji byly zastoupeny vztahové modely, ve kterých dominovalo obecné označení objektu – VM B (co?; např. *Řečice*), kam řadíme 41,6 % z celkového počtu analyzovaných hydronym. To je dáno zejména tím, že standardizované názvy vodních toků se ve velké míře skládají i z obecného označení druhu objektu – apelativa *potok*. Druhým nejfrekventovanějším vztahovým modelem byl obecně platný VM A (kde?; např. *Tošanůvka* ‚protékající obcí Tošanovice‘) se 39,5 %, který odpovídá tendenci pojmenovávat vodní toky podle toho, jakou lokalitou protékají. Motivantem jsou pak oikonyma a anoikonyma. To sice usnadňuje lokalizaci, ale dochází tak k omezení inventáře toponymických základů. Posledním vztahovým modelem byl obecně platný VM C ($C_1 + C_2$; jaký?; např. metaforický název *Bučáci* ‚vydávající zvuk podobný bučení‘) s 18,6% zastoupením. V rámci motivace zde dominovala charakteristika daného objektu, tedy to, jaké má vlastnosti, čím se vyznačuje.

Při porovnání výsledných hodnot obecně platných VM s výsledky analýzy Jany Pleskalové (1992), z níž tato analýza metodologicky vychází, je patrná jistá odlišnost. Ta vyplývá ze specifických vlastností pojmenovaných objektů – vodních toků. Pleskalová je do své analýzy rovněž zahrnuje, ale v kontextu ostatních pomístních jmen nejsou jejich specifika tak viditelná. Ve zmíněné práci je nejfrekventovanější VM A, který je zde charakterizován jako nejčastější model anoikonymie Moravy a Slezska, následují VM B, VM C a VM D (Pleskalová, 1992, s. 120–121).

Faktorů, které ovlivnily odlišnou distribuci VM v souboru analyzovaných hydronym, může být několik: 1. vodní názvy jsou velmi často dvoučlenné, přičemž jeden ze členů bývá apelativním označením daného objektu (apel. *potok*, *voda* atd.); 2. většina hydronym prošla standardizačním procesem, jehož následkem je určitá schematičnost pojmenování; 3. v rámci pojmenování vodních toků není zvykem vytvářet předložková pojmenování (srov. vztahověmodelovou analýzu vodních

¹³ Hydronymum.

ploch), která tvoří v publikaci Jany Pleskalové jádro VM A. I přes rozdíly v zastoupení jednotlivých VM lze mezi oběma korpusy najít mnoho paralel – u obou prací se v případě SM ve velké míře uplatnila derivace a také tvoření dvouslovných pojmenování (Pleskalová, 1992, s. 121). Vztahověmodelovou analýzu hydronym obsahuje také práce Jana Slepíčky (2014) *Hydronymie Ostravska* (v rozsahu okresu Ostrava-město), jejíž výsledky jsou prakticky shodné s těmi našimi – dominují VM B (47 %) a A (18 %), následují VM D (22 %) a VM C (13 %). Slepíčka zpracovává hydronymii Ostravska jako celek, objekty tedy dále nedělí podle jejich charakteru, což vysvětluje významné zastoupení VM D.¹⁴

Tabulka 1: Srovnání distribuce VM u názvů vodních toků

	HY Ostravice	Pleskalová	Slepíčka ¹⁵
VM A	39,5 %	< 50 % ¹⁶	18 %
VM B	41,6 %	> VM A ¹⁷	47 %
VM C	18,6 %	3,1–10 % ¹⁸	13 %
VM D	---	6,1–20 % ¹⁹	22 %

Jak už bylo zmíněno výše,²⁰ vztahové modely se vzájemně různě kombinují. Obecně byly nejvíce zastoupeny vztahové modely, ve kterých dominoval VM B. Tento VM byl realizován několika podtypy: VM A + B s 90 hydronymy (např. *Fřýdecký potok*, *Horský potok*; i do této kategorie byla zařazena hydronyma, která formálně vyjadřují posesivitu, např. *Foldynův potok*), VM C₁ + B s 54 hydronymy (např. *Černý potok*, *Chladná voda*) obsahujícími přívlasky, které vyjadřují vlastnost daných objektů, VM B s 10 (např. *Řečice*, *Říčka*), VM AA + B se 3 (např. *Podleský potok*), VM C₁ + B + A se 2 (např. *Odlehčovací rameno Olešné*), VM B + A s 1 (*Pramen Černé Ostravice*) a VM A + A + B s 1 (*Slezský mlýnský náhon*). Tato hydronyma se skládala z velkého počtu různých SM a ST (např. SM AD + S, S, dAD + S, ADd + S atd.; ST -ov(ý), -sk(ý), -ck(ý), -ův atd.).

Nejproduktivnějším podtypem v rámci vztahového modelu A byl VM A, do kterého jsme zařadili 138 hydronym (např. *Čeladenka*, *Lubenec*; řadíme sem i názvy, které formálně vyjadřují posesivitu, např. *Janošův*) – jedná se o jednočlenná

¹⁴ Srov. kap. „Vztahověmodelová a strukturální analýza názvů vodních ploch, vodopádů a pramenů“.

¹⁵ Slepíčka, 2014, s. 89.

¹⁶ Pleskalová, 1992, s. 29 (mapa).

¹⁷ Pleskalová, 1992, s. 120.

¹⁸ Pleskalová, 1992, s. 87, 88 (mapa).

¹⁹ Pleskalová, 1992, s. 109 (mapa).

²⁰ Podrobněji viz kap. „Rovina vztahových modelů“.

hydronyma, která vyjadřují polohu prostřednictvím derivace nebo transonymizace názvu relačního objektu, který se nachází v blízkosti daného vodního toku.²¹ Výsledkem byly tedy nejen SM Sd, SADd, které vznikly za pomoci několika frekventovaných ST (např. formanty *-k(a)*, *-ice*, *-sk(y)*, *-ák*, *-ík* atd.), ale také SM S a SAD, u kterých nedošlo k formální proměně výchozího propria (např. *Chobot*, *Kocuíř*). Ostatní podtypy již nebyly tak hojně zastoupeny. VM A + A se 6 hydronymy (např. *Ostravická Datyňka*) je reprezentován SM AD + S, ADd + Sd, ADd + S; obsahuje tak kromě názvu vyjadřujícího polohu ve smyslu výše popsaného modelu také přívlástek, který lokalizaci upřesňuje. Jedná se tedy o jakési zdvojené určení polohy. Z hlediska ST se v rámci tohoto VM uplatnily formanty *-sk(y)* a *-ice*. Do VM C₁ + A vyjadřujícího přímou charakteristiku a polohu daného objektu byla zařazena 4 hydronyma (např. *Malý Lipový potok*) se SM AD + S a AD + SAD, do jejichž vzniku nebyl zapojen žádný ST – jednalo se o transonymizovaná propria a proprializovaná apelativa. VM A + A se 2 předložkovými hydronymy (SM P + S) byl realizován ST u + (gen.) a nad + (instr.): *U Smiřanky*, *Nad Grundělkou*; VM A + A reprezentovaný 1 hydronymem vytvořeným na základě SM S + S: *Morávka-Žermanice* pojmenovávajícím uměle vytvořený vodní tok, který spojuje dvě důležitá vodní díla, přehrady *Morávku* a *Žermanice*; a VM B + A + A rovněž s 1 hydronymem tvořícím jeden SM, S + P + S, které je reprezentováno jedním ST, od + (gen.): *Náhon od Bártkova jezu*. V názvu je obsaženo hydronymum *Bártkův jez*, které bereme jako jednu jednotku, jedná se tedy o tříčlenný název.

Vztahové modely s dominantním vztahem C byly nejméně frekventované; představují je dva podtypy – VM C₁ se 66 hydronymy, ST Sd, SAD a se ST *-í*, *-ík*, *-ec*, *-ek*, *-ice*, *-ina* atd. (např. *Pstruží*, *Mráznice*) a VM C₁ + C₁ se 6 hydronymy reprezentovanými ST AD + S, AD + SAD (např. *Malá Smradlavá*). V obou případech se jedná o názvy, ve kterých jsou vyjádřeny vlastnosti daných objektů – velikost, rychlost, barva, teplota atd.²²

Názvy vodních toků povodí Ostravice mají strukturu jednoslovných názvů (215 HY), dvouslovných názvů (167 HY) a dokonce i tříslavných názvů (5 HY). Ze slovtvorných postupů se nejčastěji uplatnila transonymizace (PJ *Kněhyně* > HY *Kněhyně*) a derivace (MJ²³ *Baška* > HY *Bašice*), které odpovídají současné tendenci pojmenovávat vodní toky podle oikonym a anoikonym objektů v jejich blízkosti, a také proprializace (říčka > HY *Říčka*). Je nutno zmínit, že až na 2 výjimky se v souboru nevyskytla předložková jména, což je naopak typický anoikonymický rys (Pleskalová, 1992, s. 9).

²¹ Srov. Kovářová, 2019, s. 46–57.

²² Kompletní seznam hydronym náležejících k jednotlivým VM viz Kovářová, 2019, s. 60–69.

²³ Místní jméno, oikonymum.

4. Vztahověmodelová a strukturní analýza názvů vodních ploch, vodopádů a pramenů

V případě názvů vodních ploch, vodopádů a pramenů bylo analyzováno 430 hydronym. Nejproduktivnější byl obecně platný VM A (kde?; např. *Na hranici*) s 56,5% zastoupením, za ním VM B (co?; např. *Klauz*) s 28,3 %, pak VM D (čí?; např. *Odoná Urbance*) s 10 % a VM C (C₁ a C₂; jaký?; např. *Zanedbaná*) s 5,2 % – výsledky analýzy této skupiny hydronym se shodují s výsledky Jany Pleskalové (1992, s. 120–121, viz též tabulka č. 2). Rozvržení distribuce VM je dáno celkovým charakterem daných objektů – názvy vodních ploch, vodopádů a pramenů tedy odpovídají profilu pomístních jmen ve větší míře než názvy vodních toků (ty prokazují více svébytnosti, např. úplnou absenci VM D,²⁴ která je dána mimojazykovými příčinami). Při porovnání s prací Jana Slepíčky (2014, viz též tabulka č. 2) jsou jasně vidět rozdíly mezi distribucí jednotlivých VM. Jak už bylo zmíněno výše, Slepíčková práce zpracovává vodní názvy jako celek – nerozlišuje tedy jaký typ objektu je pojmenováván.

Tabulka 2: Srovnání distribuce VM u názvů vodních ploch, vodopádů a pramenů

	HY Ostravice	Pleskalová	Slepíčka ²⁵
VM A	56,5 %	< 50 % ²⁶	18 %
VM B	28,3 %	> VM A ²⁷	47 %
VM C	5,2 %	3,1–10 % ²⁸	13 %
VM D	10 %	6,1–20 % ²⁹	22 %

Nejčastějším vztahovým modelem byl VM A, do kterého bylo zařazeno 243 názvů, byl realizován následujícími podtypy: VM A + A s 94 hydronymy (např. *Nad Čuplem*, *U Satiny*) využívající SM P + SAD/S/Sd a ST na/v + (lok.), nad/pod/za + (instr.), u + (gen.), které se skládaly z předložky a názvu relačního objektu v určitém pádu; VM A s 89 jednoslovnými hydronymy vzniklými transonymizací či derivací názvu relačního objektu (např. *Salajka*, *Žermanice*), který je tvořen SM S, Sd, SAD, SADd, mezi ST se objevily topoformanty *-sk(ý)*, *-ek*, *-ik* a *-ka*, jejichž distribuce je však velice omezená; VM A + D se 49 hydronymy (např. *Na biskupském*, *Za Miturou*) vzniklými pomocí SM P + SAD/S/Sd a ST nad/za + (instr.), u + (gen.), na + (lok.) a vyjadřujícími vztah k osobám, přičemž tento vztah může

²⁴ Podrobněji viz kap. „Rovina vztahových modelů“.

²⁵ Slepíčka, 2014, s. 89.

²⁶ Pleskalová, 1992, s. 29 (mapa).

²⁷ Pleskalová, 1992, s. 120.

²⁸ Pleskalová, 1992, s. 87, 88 (mapa).

²⁹ Pleskalová, 1992, s. 109 (mapa).

být znázorněn jak apelativem, tak propriem; VM AA s 5 jednoslovnými hydronymy tvořenými prefixačně-sufixační derivací pomocí SM dSd využívá *ST pod- + -ik/-ok* a *zá- + -ik* (např. †³⁰*³¹*Podlipňok*, †*Záhumník*); VM A + A se 2 dvouslovnými hydronymy vyjadřujícími zdvojenou polohu objektu (*Přední Nytrová, Travenenské údolí*), která obsahují SM AD + SAD a ADd + S a *ST -sk(y)*; VM C₁ + A se 2 dvouslovnými hydronymy popisujícími charakteristiku a polohu objektů a zahrnujícími SM AD + S a AD + SAD (*Suchá úboč, Zadní Výsutý*); VM A + A s 1 transonymizovaným hydronymem využívajícím SM S + S (*Hájek-Lískovec*) a VM A + C₁ s 1 hydronymem tvořeným SM P + Sd a *ST u + (gen.) + -ek* (*³²*U jelenka*).

Druhým nejfrekventovanějším VM byl VM B se 122 hydronymy, v rámci kterého se uplatnil VM B se 39 hydronymy vzniklými toponymizací a derivací apelativ (např. *Rybníky, Klauz*) pomocí SM S, Sd a *ST -ek, -inka*; VM D + B s 27 hydronymy (např. *Tobolova studánka, Košťálovský rybník*) realizovanými SM ADd + S, AD + S a *ST -sk(y), -ovick(y), -ovsk(y)* a vyjadřujícími pomocí přívlastku vztah k osobě, a to buď v apelativní, nebo v propriální podobě; VM A + B s 23 dvouslovnými hydronymy využívající SM AD + S, ADd + Sd, ADd + S a *ST -sk(y), -ck(y), -i* (např. *Čurabský klauz*) a skládající se z přívlastku, který vyjadřuje vztah k relačnímu objektu, a obecného označení objektu; VM C₁ + B s 19 hydronymy vystavěnými pomocí SM AD + S a NUM + S (např. *Bezedná studánka*) a složenými z přívlastku, který vyjadřuje charakteristiku objektu, a obecného pojmenování; VM B + A se 4 dvouslovnými hydronymy (např. *Vodopády Mazáku*) tvořenými SM S + S a *ST + (gen.)* pomocí obecného označení objektu a transonymizovaného hydronyma v příslušném pádě; VM B + A + A se 2 hydronymy (např. *Vodopády na Kobylíku*) zahrnující SM S + P + S a *ST na + (lok.)*, která jsou složena stejně jako výše zmíněný model z obecného označení objektu a transonymizovaného hydronyma v příslušném pádě, přičemž je součástí názvu i předložka *na*; VM B + C₂ se 2 dvouslovnými hydronymy (např. *Pramínek bezvědomí*) obsahující SM S + S, Sd + S a *ST gen., -ek (gen.)*; VM D + C₁ + B se 2 tříčlennými hydronymy využívající SM AD + AD + Sd a *ST -ka* (*Maxova vodní nádržka*, honorifikační motiv; *Panská vodní nádržka*), která vyjadřují vztah k osobě v podobě přívlastku vzešlého z apelativa či propria, charakteristiku daného objektu

³⁰ Symbol † označuje zaniklé hydronymum.

³¹ Symbol * označuje rekonstruované hydronymum.

³² Symbol • uvedený před názvem označuje hydronyma, která lze přiřadit k několika VM, a to z důvodu jejich neprůhledné motivace. Motivační hlediska podílející se na pojmenovacím procesu mnohdy oscilují mezi propriální a apelativní sférou, nebo v rámci propriální/apelativní sféry mezi jejími podkategoriemi. Takto označené názvy jsou počítány jako samostatné jednotky, např. název •*U J/jelenka* je zařazen ke dvěma VM a při vyhodnocování výsledků analýzy reprezentuje dvě kategorie.

a jeho obecné označení; VM A + C₁ + B s 1 hydronymem (*U čerstvė vody*) tvořeným SM P + AD + S a ST u + (gen.); VM B + D s 1 hydronymem (*Studánka svatého Antonička*, honorifikační motiv); VM C₁ + B + D s 1 hydronymem zahrnující SM AD + S + S a ST + gen. (*Léčivý pramen štábního kapitána Blechy*, honorifikační motiv) a VM D + A + B s 1 hydronymem obsahující SM AD + AD + S (*Fridrichova bílá*³³ nádrž, honorifikační motiv).

Hydronyma spadající pod VM C se dělí podle druhu příznaku do dvou skupin³⁴ – VM C₁ s 16 hydronymy realizovanými SM SAD, S, Sd a ST *-inky*, *-ec*, *-oš*, *-onka*, *-ík* (např. *Ořešonka*), která vyjadřují přímou charakteristiku daného objektu – velikost, rychlost, barvu, teplotu atd., a VM C₂ vyjadřující vztah k objektu doprovázený dějem se 6 hydronymy a SM S, V, SAD a ST *-l*, *-lo* (např. †*Mříhľad*, †*Špacil*).

VM D je zastoupen dvěma podtypy – VM D s 39 hydronymy tvořenými SM S, Sd, SAD, AD a ST *-ka*, *-ula*, *-ůvka* (např. *Pašůvka*) vyjadřující vztah objektu k osobě a VM C₁ + D se 4 dvouslovnými hydronymy zahrnující SM AD + S, AD + SAD (např. †**Starý Hurt*) s přívlasky, které charakterizují dané objekty.³⁵

Struktura názvů vodních ploch se vyznačuje převahou dvouslovných názvů (229 HY), následovaných jednoslovnými (194 HY) a tříslavnými (7 HY). Nejvíce zastoupenou kategorií jsou předložková jména, poté následuje derivace okolních anoikonym a oikonym, v menší míře se objevuje transonymizace (MJ *Žermanice* > HY *Žermanice*).

5. Závěr

V případě vztahověmodelové analýzy jsme předpokládali, že názvy vodních toků budou vykazovat rozdílné vlastnosti než názvy vodních ploch, a to zejména ve vztahu ke čtvrté obsahově sémantické kategorii (VM D, posesivita), tedy že se zde bude daný motivant uplatňovat pouze v sekundární rovině (anoikonym > hydronymum, tedy VM A), a to ve shodě s pracemi slovenského projektu Hydronymia Slovaciae. Proto jsme materiál rozdělili na dva menší celky – první obsahoval názvy vodních toků, druhý názvy vodních ploch, vodopádů a pramenů. Názvy vodních toků a názvy vodních ploch, vodopádů a pramenů vykazují rozdílné rysy – nejen z pohledu VM, ale i v perspektivě SM. Soubor s názvy vodních toků obsahoval 387 hydronym, v nichž se uplatnily tři ze čtyř VM – nejčastějším VM byl VM B (41,6 %; např. *Řečice*, *Řička*), následoval VM A (39,5 %; např. *Čeladenka*,

³³ ADJ *bílý* zde odkazuje na polohu – nádrž se nachází na *Bílě Ostravici* a je situována v k. ú. obce *Bílá*.

³⁴ Podrobněji viz kap. „Rovina vztahových modelů“.

³⁵ Kompletní seznam hydronym náležejících k jednotlivým VM viz Kovářová, 2019, s. 72–81.

„protékající obcí Čeladná“; *Foldynův potok*, „tekoucí po Foldynově pozemku“) a VM C (18,6 %; např. *Pstruží*, bohatý na pstruhy). Rozdíl mezi distribucí VM B a VM A jsou pouhá 2 %. Hydronyma pojmenovávající vodní toky mají převážně charakter standardizovaných názvů, jejich struktura ve většině případů odpovídá schématu AD + apel. *potok*, nebo SAD, což vede k určité unifikaci a sterilitě. Názvy vodních toků velmi často vyjadřují polohu pojmenovávaných objektů, a to pomocí transonymizace a derivace názvů relačních objektů. Nejčastějšími topoformaty (ST) jsou proto sufixy (např. *-ka*, *-sk(y)*, *-ák*, *-ice*, *-ec*).

Druhý soubor obsahoval 430 názvů vodních ploch, vodopádů a pramenů. Výsledky analýzy ukázaly jejich distribuci v rámci všech čtyř VM – nejfrekventovanější byl VM A (56,5 %; např. *Salajka*, nacházející se v blízkosti stejnojmenné samoty; *Na mýtině*), následoval VM B (28,3 %; např. *Rybníky*, *Vodopády Mazáku*), VM D (10 %; např. *Odona Urbance*, honorifikační motiv) a VM C (5,2 %; např. *Sirkovice*, reflektující kvalitu vody). Soubor obsahuje větší množství nestandardizovaných názvů, což se projevilo také na jejich struktuře – jsou tvořeny derivací (např. topoformanty *-ek*, *-ka*, *-ik*, *-ck(y)*, *-sk(y)*, *-t*), ale nejčastěji mají charakter víceslovných předložkových jmen (např. topoformanty (ST) nad/za + instr., na + lok.). Na rozdíl od předešlého souboru se zde s mnohem nižší frekvencí uplatňuje transonymizace, lokalizace vodního objektu je zde vyjádřena především derivací názvů objektů relačních.

Pro srovnání jsme zvolili dvě práce využívající tento typ analýzy – práci Jany Pleskalové (1992) a Jana Slepíčky (2014). Slepíčková analýza přináší shodné závěry se vztahověmodelovou analýzou názvů vodních toků našeho souboru, zatímco výsledky analýzy Jany Pleskalové korespondují s analýzou pojmenování vodních ploch, nikoliv však toků. Rozdíl je dán charakterem srovnávaných korpusů – první se skládá čistě z hydronym (vodní toky a vodní plochy) a druhý z anoikonym (pomístních názvů, včetně hydronym).

LITERATURA

- DANEŠ, F. – DOKULIL, M. – KUCHAR, J. (eds., 1967): *Tvoření slov v češtině II. Odvození podstatných jmen*. Praha: Academia.
- DOKULIL, M. (1962): *Tvoření slov v češtině I. Teorie odvozování slov*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd.
- GOOŤŠOVÁ, A. (2010): (Ne)vyjádření posesivních vztahů v hydronymii Hornádu. In: J. Hladký – L. Rendár (eds.), *Varia XIX. Zborník plných príspevkov z 19. kolokvia mladých jazykovedcov (Trnava–Morda–Harmónia 18.–20. 11. 2009)*. Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, s. 97–102.
- CHOMOVÁ, A. (2011): *Synchronno-diachrónne parametre posesivnosti v slovenčine*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied.

- KOVÁŘOVÁ, K. (2018): Vztahově-modelová analýza hydronym povodí Ostravice. In: U. Bijak – H. Górný – M. Magda-Czekaj (eds.), *Onomastyka – neohumanistyka – nauki społeczne*. Kraków: Institut Języka Polskiego PAN.
- KOVÁŘOVÁ, K. (2019): *Hydronymie povodí Ostravice*. Dizertační práce. Ostrava: Filozofická fakulta, Ostravská univerzita v Ostravě.
- KOVÁŘOVÁ, K. (2021): *Hydronymie povodí Ostravice. Jména řek, potoků, rybníků a studánek*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.
- KRŠKO, J. (2005): *Spracovanie hydronymie Slovenska. Metodické pokyny na spracúvanie projektov Hydronymie Slovaciae*. Banská Bystrica: Univerzita Mateja Bela, Fakulta humanitných vied.
- KRŠKO, J. (2006): Antroponymá ako motivanty terénnych názvov a hydronym. *Acta onomastica*, 47, s. 326–336.
- KRŠKO, J. (2009a): Pomenovacie modely v hydronymii povodia Hrona. In: G. Múcsková (ed.), *Varia XVI. Zborník referátov zo XVI. kolokvia mladých jazykovedcov (Častá–Papiernička, 8.–10. 11. 2006)*. Bratislava: Slovenská jazykovedná spoločnosť pri SAV, Jazykovedný ústav E. Štúra SAV, s. 302–309.
- KRŠKO, J. (2009b): Vztahové modely slovenských hydronym. In: O. Wolińska – M. Szymczak-Rozlach (eds.), *Języki zachodniosłowiańskie w XXI wieku. III. tom*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 99–108.
- KRŠKO, J. (2014): *Úvod do toponomastyky*. Banská Bystrica: Vydavateľstvo Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici – Belianum.
- OmŠ. 2017: *Oběžník města Šenov* (2017). Šenov, č. 3.
- PLESKALOVÁ, J. (1992): *Tvoření pomístních jmen na Moravě a ve Slezsku*. Jinočany: H & H.
- PLESKALOVÁ, J. (2017a): Modelová klasifikace pomístních jmen. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [on-line]. <https://www.czechency.org/slovník/MODELOVÁ_KLASIFIKACE_POMÍSTNÍCH_JMEN> cit. 2017-10-24.
- PLESKALOVÁ, J. (2017b): Modelová klasifikace vlastních jmen místních. In: P. Karlík – M. Nekula – J. Pleskalová (eds.), *CzechEncy – Nový encyklopedický slovník češtiny* [on-line]. <https://www.czechency.org/slovník/MODELOVÁ_KLASIFIKACE_VLASTNÍCH_JMEN_MÍSTNÍCH> cit. 2017-10-24.
- POTŮČEK, P. (2019): *Vodní právo a jeho historický vývoj v českých zemích*. Diplomová práce. Brno: Právnická fakulta, Masarykova univerzita.
- SÍČÁKOVÁ, L. (2010): Z jazykovej a mimojazykovej stránky hydronym povodia Slanej. In: J. Hladký – I. Valentová (eds.), *Lexika slovenskej onymie. Zborník materiálov ze 17. slovenskej onomastickej konferencie, Trnava 12.–14. 9. 2007*. Bratislava: VEDA, s. 238–243.
- SCHMID, W. P. – RYMUT, K. – UDOLPH, J. (1988): *Hydronymia Europaea. Einführung. Ziele. Grundlagen. Methoden. Zeszyt wstępny. Cel. Metoda. Zasady redakcyjne*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- SLEPIČKA, J. (2014): *Hydronymie Ostravska*. Diplomová práce. Ostrava: Filozofická fakulta, Ostravská univerzita v Ostravě.

- Státní podnik Povodí Odry* [on-line]. <www.pod.cz/atlas_toku/ostovice.html#uvod> cit 2015-10-15.
- ŠRÁMEK, R. (1972): Toponymické modely a toponymický systém. *Slovo a slovesnost*, 33, s. 304–318.
- ŠRÁMEK, R. (1976): Slovtvorný model v české toponymii. *Slovo a slovesnost*, 37, s. 112–120.
- VMp. 50: *Základní vodohospodářská mapa ČSR. Karviná*. 1 : 50 000. 3. vyd. Praha 1988;
Základní vodohospodářská mapa ČR. Rožnov p. Radhoštěm. 1 : 50 000. Praha 1991;
Základní vodohospodářská mapa ČR. Nový Jičín. 1 : 50 000. 3. vyd. Praha 1991;
Základní vodohospodářská mapa ČR. Frýdek-Místek. 1 : 50 000. 3. vyd. Praha 1993;
Základní vodohospodářská mapa ČR. Staré Hamry. 1 : 50 000. 3. vyd. Praha 1997;
Základní vodohospodářská mapa ČR. Ostrava. 1 : 50 000. 4. vyd. Praha 1998.
- ZÁVODNÝ, A. (2010): Vztahové a štruktúrne modely v hydronymii slovenských prítokov Moravy. In: J. Hladký (ed.), *Z hydronymie západného Slovenska. Zborník vedeckých štúdií*. Trnava: Pedagogická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave, s. 101–120.

Kristýna Kovářová
kristyna.kovarova@osu.cz
Katedra českého jazyka
Filozofická fakulta
Ostravská univerzita
Reální 5
701 03 Ostrava